

Світлана Яценко,
доцент кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID 0000-0002-9646-8841
sl.yatsenko.gdu@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі теоретичного аналізу проблеми та досвіду викладання у ЗВО педагогічного спрямування розглянуто ефективні шляхи формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі підготовки до проєктної діяльності. Проаналізовано результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених у визначеному напрямі. Схарактеризовано провідні передумови впровадження проєктної діяльності у сфері освіти: комплексний характер освітнього проєкту; охоплення контенту з різноманітних проблем, завдань, дій, спрямованих на формування професійної компетентності майбутніх учителів; засвоєння широкого спектру гуманітарного знання; створення тимчасових колективів. Обґрунтовано необхідність реалізації діяльнісного та компетентнісного підходів у розв'язанні проблеми підготовки до проєктної діяльності. Доведено значущість упровадження в процесі підготовки майбутніх педагогів навчальної дисципліни «Управління освітніми проєктами», вивчення якої орієнтоване на вміння розробляти проєкти, їхнє системне й усвідомлене використання в ході педагогічної діяльності.

Проаналізовано зміст навчальної дисципліни, що передбачає засвоєння широкого спектру тематики, зокрема, актуальність проблеми розробки та управління освітніми проєктами; сутність понять «проєкт» та «управління освітнім проєктом»; історико-генетичні джерела проєкту; специфіка управління освітніми проєктами; основні етапи розробки та управління освітніми проєктами, проєктна організація освітнього процесу та управління діяльністю закладів вищої освіти; рівні та об'єкти проєктування освітнього процесу; специфіка освітнього проєкту у вищій школі тощо. Наведено конкретні приклади розробки та впровадження магістрантами ЖДУ імені Івана Франка освітніх проєктів. Доведено, що освітні проєкти різного спрямування можна розглядати як інноваційну форму організації освітнього середовища, що відповідає сучасним суспільним запитам, визначається комплексним характером діяльності тимчасового колективу спеціалістів в умовах активної взаємодії з навколишнім середовищем.

***Ключові слова:** проєкт, проєктна діяльність, професійна підготовка, професійна компетентність, майбутні вчителі.*

Svitlana Yatsenko. The formation of future teachers' professional competence in the process of preparation for project activities

The article is devoted to the theoretical analysis of the problem and experience of teaching in higher education teacher training institutes and considers effective ways to form the professional competence of future teachers in preparation for project activities. Therefore, the results of scientific research of domestic and foreign scientists are analyzed within the above-mentioned direction. In addition, the study gives characteristics to the main prerequisites for the implementation of project activities in the field of education: the complex nature of the educational project; coverage of content about various problems, tasks, actions aimed at forming the professional competence of future teachers; assimilation of the wide range of humanitarian knowledge; and creation of temporary teams. The findings suggest that implementation of activity and competence approaches in solving the problem of preparation for project activities is necessary. The research proves the importance of implementing the discipline «Management of educational projects» in the process of training future teachers as it is focused on formation of skills of developing the projects, their systematic and conscious use in teaching.

The content of the discipline is analyzed, which involves mastering a wide range of topics, in particular, the relevance of the problem of development and management of educational projects; the essence of the concepts of «project» and «educational project management»; historical and genetic sources of the project; specifics of educational project management; main stages of development and management of educational projects, project organization of the educational process and management of higher education institutions; levels and objects of educational process design; the specifics of the educational project in higher education, etc. Specific examples of development and implementation of educational projects by undergraduates of Ivan Franko State University are given. It is proved that educational projects of various directions can be considered as an innovative form of organization of educational environment that meets modern social needs, determined by the complex nature of the temporary team of specialists in terms of active interaction with the environment.

Keywords: project, project activity, professional training, professional competence, future teachers.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Поступальний рух суспільства до реалізації принципів ринкової економіки актуалізує роль проектної діяльності у всіх сферах життєдіяльності людини як практичного відображення сучасної теорії і практики соціального управління. Зазначене стосується і реалізації освітніх процесів, що вимагає глибокого та системного засвоєння знань з філософії, психології, педагогіки, економіки, соціології, комп'ютерної грамотності, теорії соціального управління тощо. Здатність до їхнього системного й усвідомленого використання в ході педагогічної діяльності майбутніх учителів, психологів, соціальних працівників, керівників закладів освіти, підготовка яких здійснюється у закладах вищої освіти педагогічного спрямування, забезпечується формуванням відповідної професійної компетентності, реалізація якої має забезпечити ефективне виконання професійних функцій у педагогічних колективах відповідно до сучасних вимог щодо функціонування педагогічних систем, розробки та впровадження освітніх проєктів у процес управління.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Саме у сфері педагогічного менеджменту розроблено провідні принципи проектної діяльності, реалізація яких забезпечує високу якість управління педагогічними колективами та педагогічними системами загалом (В. Маслов, В. Шаркунова [5]). Різноманітні аспекти організації та реалізації проектної діяльності стали предметом дослідження вітчизняних науковців, а саме: компетентнісний потенціал проектної діяльності (О. Батечко, І. Єрмаков, В. Жадько, С. Шевцова) [8]; удосконалення професійної майстерності педагога в процесі реалізації проектної діяльності (Л. Василевська) [1]; проектна діяльність як фактор соціально-професійної адаптації студентів педагогічного університету (С. Ізбаш) [2]; технологія організації проектної діяльності (Л. Лук'янова) [4], проектування в соціально-культурній сфері (І. Петрова) [7], проектна культура вчителя: етичний компонент (Л. Хоружа) [10] тощо.

Мета статті полягає у визначенні ефективних шляхів формування професійної компетентності у процесі вивчення навчальної дисципліни «Управління освітніми проєктами».

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Провідними передумовами впровадження проектної діяльності у сфері освіти можна вважати таке: по-перше, це комплексний характер освітнього проєкту, що передбачає можливість залучення до такої форми роботи практично всіх учасників освітнього процесу; по-друге, створення та реалізація проєктів у процесі підготовки майбутніх педагогів дозволяє охоплювати поле різноманітних проблем, завдань, дій, спрямованих на формування професійної компетентності майбутніх учителів (керівників, психологів, соціальних працівників); по-третє, саме проектна діяльність вимагає засвоєння широкого спектру гуманітарного знання; по-четверте, такий вид діяльності в умовах навчання педагогічного ЗВО передбачає створення тимчасових колективів, діяльність яких має ґрунтуватися на принципах поваги, взаємодопомоги, взаєморозуміння тощо.

Професійна компетентність майбутніх учителів у процесі підготовки до проектної діяльності має формуватися системно та екстраполюватися на особистість майбутнього учня. «Особистість виховується у процесі діяльності. Тому застосування методу проєктів у загальноосвітньому закладі має на меті стимулювати інтерес учнів до певних проблем і розв'язання цих проблем через діяльність. Під впливом середовища та спеціально організованих умов саме у діяльності формуються певні риси особистості, які закріплюються у поведінці, вчинках та діях» [9, с. 259].

Зауважимо, що здатність реалізувати проектну діяльність майбутнього вчителя передбачає також проектування освітнього процесу у вищій школі у напрямі визначення змісту та технології

підготовки фахівця конкретного профілю, що, своєю чергою, вимагає реалізації *діяльнісного* (ґрунтується на прогностичному аналізі професійної діяльності майбутнього фахівця, чіткому окресленні усвідомлених знань та відповідних умінь їх застосування, що покладається в основу розробки кваліфікаційних характеристик і державних освітніх стандартів) та компетентнісного (спрямований на формування відповідної компетентності як *«динамічної комбінації знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, інтегрованої характеристики, яка має процесуальну спрямованість, мотиваційний аспект, базується на знаннях, виявляється в діяльності (реальній чи змодельованій) підходів, про що зазначається у Національній рамці кваліфікацій [6].*

Виходячи із вище зазначеного, професійна підготовка майбутніх учителів вимагає докорінного перегляду технологій і змісту освіти, залучення методів моделювання та проектування у визначенні її результатів – формування професійної компетентності педагогів на рівні, що забезпечує ефективну педагогічну діяльність.

Одним з ефективних шляхів досягнення окресленої мети вважаємо запровадження в процес підготовки майбутніх учителів обов'язкової освітньої компоненти «Управління освітніми проектами» для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, яка реалізується у Житомирському державному університеті імені Івана Франка (3 кредити, 16 год. лекцій, 18 год. практичних, 56 годин самостійної роботи). Предметом вивчення навчальної дисципліни є закономірності, принципи, форми та методи проектування освітньої діяльності з урахуванням її психолого-педагогічної складової [3; 11]. До основних завдань визначеної дисципліни віднесено:

- теоретичне обґрунтування сучасних проблем і практичних завдань, пов'язаних із пошуком нових шляхів і засобів ефективного управління національною системою освіти;
- оволодіння універсальними науковими підходами і технологіями, розробленими у межах теорії сучасного менеджменту, що забезпечує можливість їх застосування у процесі управління освітніми проектами педагогічними працівниками;
- реалізація творчого потенціалу та розвиток професійного мислення магістрантів;
- формування системи компетенцій щодо аналізу освітніх проблем, визначення мети і конкретизації завдань проектування, шляхів їхнього вирішення;
- розвиток здатності застосовувати теоретичні знання у процесі створення авторського проекту;
- формування вмінь і навичок самостійної проектувальної діяльності.

Зміст навчальної дисципліни передбачає засвоєння широкого спектру тематики, в саме: визначення актуальності проблеми управління освітніми проектами; уточнення сутності понять «проект» та «управління освітнім проектом»; визначення історико-генетичних джерел проекту; окреслення специфіки управління освітніми проектами; характеристики основних етапів розробки та управління освітніми проектами; урахування психолого-педагогічного аспекту проектування у галузі освіти; окреслення проблеми в теорії і практиці освітнього менеджменту; характеристики європейських ключових компетенцій як складових проектної діяльності; розгляду змісту та характеристики проектних компетенцій та психолого-педагогічної складової конкретного освітнього, соціально-педагогічного або науково-педагогічного проекту; дослідження системи управління освітніми проектами особистісного розвитку учнів закладів загальної середньої освіти засобами інтернет технологій; розробка концепції впровадження освітньої системи управління проектами особистісного розвитку учня ЗЗСО (основні проблеми та шляхи їх вирішення); проектна організація освітнього процесу та управління діяльністю закладів вищої освіти; рівнів та об'єктів проектування освітнього процесу; специфіка освітнього проекту у вищій школі; структура проектної діяльності і розробка освітнього проекту; міжнародні освітні проекти та їх значення для конкурентоздатності закладів освіти України [12].

Викладання навчальної дисципліни «Управління освітніми проектами» спрямована на формування таких компетентностей, як здатність: застосовувати знання у практичних ситуаціях; проведення досліджень на відповідному рівні; генерувати нові ідеї (креативність); розробляти та управляти проектами; мотивувати людей та рухатися до спільної мети; організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення; ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах; налагоджувати та здійснювати професійну взаємодію з професійною спільнотою в умовах євроатлантичної та європейської інтеграції; здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань з різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх; отримувати зворотний зв'язок, оцінювати якість;

доступно й аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях [12].

Залік здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти відбувається у формі захисту авторського освітнього проєкту. Практика викладання зазначеної дисципліни засвідчує широке коло тематики, яке обирається студентами самостійно, враховуючи власні потреби та інтереси, а також суспільні запити. Проаналізуємо кілька прикладів проєктів, розроблених та реалізованих студентами Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Соціально-освітній проєкт «Живи до старості та вчись» впроваджено в Лугинській ОТГ Житомирської області та орієнтований на людей похилого віку, які є повноправними членами сучасного суспільства. Актуальність проєкту визначається тим, що більшість літніх людей незадоволені тим, що не змогли реалізувати себе в житті, не володіють певними навичками соціального буття і перспективою визначають лише старість, самотність, втрату близьких, родичів, друзів та повну ізоляцію від навколишнього світу. Такі життєві реалії сьогодення посилюють гостроту проблем та необхідність реалізації зазначеного проєкту. Після проведеного магістрантами опитування з'ясовано, що на території Лугинської ОТГ проживають пенсіонери, які не вміють користуватися комп'ютером та Інтернетом, не можуть повноцінно комунікувати зі своїми дітьми та родичами, що живуть окремо. Відчуженість таких людей від життя громади дуже висока.

Мета проєкту – організація курсів комп'ютерної грамотності для людей похилого віку на базі закладу загальної середньої освіти. До завдань віднесено: залучення до цього процесу вчителів та учнів задля виховання поваги до старшого покоління та фасилітації; розроблення навчальної програми для цієї категорії людей; сприяння всебічному розвитку особистості (як дорослого, так і дитини) в комфортній атмосфері навчання і спілкування; залучення літніх людей до активної участі у суспільному житті громади. Можливими ризиками у впровадженні проєкту визначено: небажання або низький рівень зацікавленості цільової групи відвідувати заняття та заходи проєкту; відсутність мотивації волонтерської діяльності у вчителів та учнів; ризики не виправдати очікування цільової групи тощо. План реалізації проєкту включав, зокрема, таке: організацію місця для проведення навчання; налагодження співпраці з вчителями інформатики Лугинської ОТГ та старшокласниками, які мають успіхи у володінні інтернет-технологіями; публікування оголошення в місцевій газеті; визначення часу проведення курсів, розподіл на групи та визначення викладачів та їхніх асистентів (учнів); організацію освітнього процесу та підготовку необхідних матеріалів і техніки (налаштування інтернету, комп'ютерів тощо); розроблення сертифікатів, які вручаються після завершення навчання; опитування цільової групи про результати реалізації проєкту та проблеми, які виникали в процесі його реалізації.

Освітній проєкт «Україна це Я», розроблений та реалізований магістрантами ЖДУ імені Івана Франка у Городницькій ОТГ Житомирської області, є своєрідною відповіддю молоді на такі соціально-політичні та економічні обставини життєдіяльності громадянина, які зумовлюють здобуття освіти без урахування покликання та особистих інтересів, прагнення виїхати за кордон з огляду на низький рівень заробітної плати тощо. Метою проєкту визначено впровадження програм тренінгового характеру, спрямованих на допомогу старшокласникам у виборі майбутньої професійної діяльності та закладу освіти, де будуть враховані особистісний потенціал, природні нахили та особливості, бажання учня старшої школи до подальшого здобуття освіти. До його провідних завдань віднесено: розвиток мотиваційної сфери щодо реалізації особистісного потенціалу учня; підвищення рівня обізнаності у питаннях профорієнтації тощо. У ході реалізації проєкту розроблено тренінгову програму «Розвиток професійної ідентичності», реалізація якої за результатами проведеного опитування призвела до більш усвідомленого вибору майбутнього закладу освіти, де старшокласники планують продовжувати навчання. Діагностика засвідчила зменшення кількості респондентів, які планують після завершення навчання працювати за кордоном, та зростання кількісних показників тих, хто планує професійну самореалізацію в Україні.

Освітній проєкт «Допоможемо учаснику бойових дій» розроблено магістрантом заочної форми навчання, який має безпосередній досвід участі у російсько-українській війні, і спрямований на організацію навчально-інформаційної кампанії допомоги соціальним працівникам у роботі із зазначеною категорією громадян. Метою проєкту було створення сприятливих психолого-педагогічних умов для засвоєння соціальними педагогами системи знань про особливості роботи з людьми, які перебувають у стані посттравматичного стресового розладу, потребують ресоціалізації, а також формування відповідного вміння взаємодіяти з такими особами. Програма реалізації проєкту передбачала: аналіз вихідної ситуації та психологічного стану учасників бойових дій; проведення відповідної діагностики (тестування, анкетування); дослідження рівня тривожності учасників

бойових дій за допомогою методики «Оцінка рівня ситуативної (реактивної) тривожності (тест Спілбергера – Ханіна»); проведення просвітницької роботи з соціальними педагогами м. Житомира (міні-лекція «Поняття соціального захисту та його основні аспекти», забезпечення учасників проєкту нормативною та навчально-методичною літературою, навчання соціальних педагогів щодо застосування технологій посередництва, використання методів групової терапії, методів релаксації тощо); реалізацію тренінгової програми для учасників бойових дій, що включала релаксацію, музикотерапію, тілесно орієнтовану терапію, аутогенне тренування, арт-терапія, казкотепію тощо.

Усі проаналізовані проєкти були спрямовані на досягнення конкретно обґрунтованої мети та визначеного очікуваного результату (змін), плану конкретних дій з урахуванням темпоральних обмежень та матеріально-фінансових ресурсів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Розробка та реалізація авторського освітнього проєкту як результату вивчення навчальної дисципліни «Управління освітніми проєктами» засвідчує глибоке усвідомлення магістрантами значущості проєктної діяльності в процесі майбутньої педагогічної діяльності, сформованість відповідної складової професійної компетентності. Такий соціально-освітній проєкт можна розглядати як інноваційну форму організації освітнього середовища, що визначається комплексним характером діяльності тимчасового колективу спеціалістів в умовах активної взаємодії з навколишнім середовищем. Перспективами подальшого висвітлення зазначеної проблеми вважаємо розгляд та характеристику основних етапів проєктної діяльності (передпроєктний, власне проєктний, постпроєктний) та розробку сучасних технологій упровадження проєктів, що забезпечить їхнє широке використання в практичній діяльності педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василевська Л. С. Проєктна діяльність методиста як засіб удосконалення професійної майстерності педагогів. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_6_32.pdf.
2. Избаш С. С. Проєктна діяльність як фактор соціально-професійної адаптації студентів педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Мелітопольський держ. пед. ун-т. Мелітополь, 2007. 290 с.
3. Кучерук О. А., Сергієнко Б. Б., Шурхно Н. Ф. Проєктна діяльність як компонент лінгвометодичної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (13-15 травня 2021 року, м. Запоріжжя): електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. 2021. Ч. 2. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bEuLbRQcP6bUL5gBsbhA9tGtzhRxqxy/view>.
4. Лук'янова Л. Технологія організації проєктної діяльності. *Імідж сучасного педагога*. 2009. № 10. С. 16–21.
5. Маслов В., Шаркунова В. Принципи менеджменту в установах освіти. *Освіта і управління*. 1999. № 3. С. 48.
6. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>.
7. Петрова І. В. Проєктування в соціально-культурній сфері: навч. посібник. Київ: Вид-во КНУКіМ, 2007. 372 с.
8. Проєктна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: наук.-метод. посібник. За ред. С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. Київ : Департамент, 2008. 520 с.
9. Усімбаєва М. Проєктна діяльність: теоретичні аспекти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Випуск 13. С. 258–263.
10. Хоружа Л. Проєктна культура вчителя: етичний компонент. *Шлях освіти*. 2006. № 4. С. 1–15.
11. Слободяник О. Аналіз поняття «проєкт», «проєктна технологія», «педагогічне проєктування» у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308793.pdf>.
12. Яценко С.Л. Робоча програма дисципліни «Управління освітніми проєктами». 2021. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/user/408/>.

REFERENCES

1. Vasylevs'ka L. S. Proektna diial'nist' metodysta iak zasib udoskonalennia profesijnoi majsternosti pedahohiv. *Naukovi zapysky Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Serii: Psykholoho-pedahohichni nauky*. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_6_32.pdf. [in Ukrainian].

2. Izbash S. S. Proektna diial'nist' iak faktor sotsial'no-profesijnoi adaptatsii studentiv pedahohichnoho universytetu: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Melitopol's'kyj derzh. pedahohichnyj un-t. Melitopol', 2007. 290 s. [in Ukrainian].
3. Kucheruk O. A., Serhiienko B. B., Shurkhno N. F. Proiektna diial'nist' iak komponent linhvometodychnoi pidhotovky majbutnikh uchyteliv ukrains'koi movy ta literatury. Materialy VII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii «Neperervna osvita novoho storichchia: dosiahnennia ta perspektyvy» (13-15 travnia 2021 roku, m. Zaporizhzhia): elektronnyj zbirnyk naukovykh prats' Zaporiz'koho oblasnoho instytutu pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity. 2021. Ch. 2. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bEuLbRQcP6bUL5gBsbhA9tGtzshRxqxy/view>. [in Ukrainian].
4. Luk'ianova L. Tekhnolohiia orhanizatsii proektnoi diial'nosti. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. 2009. № 10. S. 16–21. [in Ukrainian].
5. Maslov V., Sharkunova V. Pryntsypy menedzhmentu v ustanovakh osvity. *Osvita i upravlinnia*. 1999. № 3. S. 48. [in Ukrainian].
6. Natsional'na ramka kvalifikatsij. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>. [in Ukrainian].
7. Petrova I. V. Proektuvannia v sotsial'no-kul'turnij sferi: navchal'nyj posibnyk. Kyiv: Vyd-vo KNUKiM, 2007. 372 s. [in Ukrainian].
8. Proektna diial'nist' u litsei: kompetentnisnyj potentsial, teoriia i praktyka: Naukovo-metodychnyj posibnyk. Za redaktsiieiu S. M. Shevtsovoi, I. H. Yermakova, O. V. Batechko, V. O. Zhad'ka. Kyiv: Departament, 2008. 520 s. [in Ukrainian].
9. Usimbaieva M. Proektna diial'nist':teoretychni aspekty. *Vytoky pedahohichnoi majsternosti*. 2014. Vypusk 13. S. 258–263. [in Ukrainian].
10. Khoruzha L. Proektna kul'tura vchytelia: etychnyj komponent. *Shliakh osvity*. 2006. № 4. S. 11–15.
11. Slobodianyk O. Analiz poniattia «proekt», «proektna tekhnolohiia», «pedahohichne proektuvannia» u doslidzhenniakh zarubizhnykh ta vitchyznianskykh naukovtsiv. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308793.pdf>. [in Ukrainian].
12. Yatsenko S. L. Robocha prohrama dystsypliny «Upravlinnia osvitynimy proektamy». 2021. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/user/408/>. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 28.01.2022 р.